

Lecție publică

„Marile Puteri și Mica Unire (context internațional și semnificație istorică)”, susținută cu prilejul celor 165 ani de la Unirea Principatelor Române

**Membru corespondent Gheorghe COJOCARU,
doctor habilitat în istorie**

Sub dominație Otomană de câteva secole, Principatele române, Moldova și Țara Românească, erau privite de marile cancelarii europene ca parte integrantă a „*chestiunii orientale*”. Tratarea Principatelor dintr-o perspectivă exclusiv „orientală” pune problema supraviețuirii identitare a românilor în sud-estul Europei. Ca reacție la această amenințare, sarcina asumată de elitele politice și culturale române era desprinderea Principatelor din paradigma „problemei orientale” și impunerea „chestiunii române” ca o „problemă” distinctă pe agenda Marilor Puteri ale timpului. Întrebarea fundamentală la care urma să se caute răspuns era cum să se realizeze acest obiectiv prioritar național, pe ce cale și cu ce mijloace ?

Încă din prima jumătate a secolului al XVIII-lea, românii din Principate au pus problema recunoașterii statutului internațional al celor două țări. În acest scop, numeroase memorii, adrese și demersuri au fost expediate Sublimei Porți și Marilor Puteri europene, în care se solicita recunoașterea autonomiei interne și a integrității teritoriale, dreptul de a avea vamă proprie și chiar unități militare, retrocedarea cetăților pierdute de pe malul stâng al Dunării ș.a. În aceste solicitări se sublinia că nu se cerea ceva nou, ci doar restabilirea „vechilor drepturi” ale celor două țări, acordate lor de Poarta Otomană prin așa-numitele „capitulații”, până la epoca fanariotă. Și tocmai pentru că aceste „drepturi” le fuseseră încălcate, „mai ales după instituirea regimului fanariot, românii au prins a solicita, încă din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, protecția sau garanția marilor Puteri”¹.

Până la războiul ruso-turc din 1768-1772 s-a solicitat protecția din partea curții imperiale ruse sau a celei de la Viena, ulterior, pentru a nu cădea pradă „arbitrariului” unei singure puteri – s-a cerut ocrotirea „celor trei autocrați”, rus, austriac și prusac. După împărțirea Poloniei și anexarea austriacă a Bucovinei la 1775 privirea românilor se îndreaptă tot mai mult către Marile Puteri din Apusul Europei: către Franța și Marea Britanie. La 1807 boierii moldoveni propuneau lui Napoleon Bonaparte „ideea” unui stat românesc ca o barieră între nordul și mijlocul Europei, existența căruia trebuia să fie garantată de Marile Puteri. După cum s-a subliniat în istoriografia românească, din punctul de vedere al românilor, garanția puterilor europene nu era „*un scop în sine, ci o condiție pentru realizarea programului politic al luptei naționale*”².

La începutul secolului al XIX-lea, aceste solicitări nu se bucurau, însă, de audiența necesară din partea marilor curți europene. Principatele Române erau văzute în continuare ca „părți integrante” ale Imperiului Otoman. În aceste împrejurări, Rusia țarilor, „cu o armată redutabilă și cu o diplomatie perspicace”, a profitat cel mai mult de „afacerea Principatelor”. Prin tratatul de la Kuciuk-Kainargi din 1774 Rusia a obținut dreptul de a interveni la Poartă în favoarea dreptcredincioșilor din Principate, precum și de a deschise consulate în cuprinsul

¹ Gheorghe Cliveti, *România modernă și „apogeul Europei”*: 1815-1914, București, Editura Academiei Române, 2018, p. 281.

² *Ibidem*, p. 281.

Imperiului turc. Dar, după ce la Iași și București începeau să funcționeze consulatele rusești, Austria, Prusia, Marea Britanie și Franța au obținut și ele dreptul de a avea propriile lor misiuni consulare în Principate. Începea, astfel, „o veritabilă cursă pentru câștigarea de poziții în Principate” între Marile Puteri, dar tot Imperiul Rus a beneficiat cel mai mult de pe urma intervențiilor sale directe în Țările române, anexând la 1812 teritoriul Moldovei dintre Prut și Nistru. Din acel moment, după cum s-a constatat în istoriografia românească, „Dacă în rândul forțelor politice românești exista o *partidă rusă* care aprecia că obiectivele sale, devenite naționale, puteau fi realizate cu sprijinul Rusiei, anexarea Basarabiei, în 1812, a avut darul, cu siguranță, să zdruncine puternic convingerile în acest sens”³.

ÎN URMA înfrângerii Franței lui Napoleon, împărații Europei au instituit în 1815, la Viena, o nouă ordine europeană bazată pe echilibrul de forțe, legitimitate monarhică, respectul statu-quoului teritorial și al sistemului politic intern. Chestiunea „orientală”, cu implicarea destinului celor două Principate Române, n-a fost abordată la Congresul monarhilor de la Viena, ele ajungând, după tratatul de la Adrianopol din 1829, sub protectoratul Rusiei. Totodată, ideea de „garanție colectivă” devine din ce în ce mai populară în Principate, iar Franța și Anglia erau văzute „ca un tandem de forțe de natură să gireze „mersul cauzelor naționale” și din Europa de Est”⁴. Însă, divergențele dintre cele două Puteri și interesele lor diametral opuse în Europa au fost speculate de Rusia, care obținuse printr-o înțelegere secretă din 1826 cu Anglia dreptul la mână liberă în Principate, iar Londra – în zona Mediteranei. Franța, la rândul său, sfătuia Turcia (în 1825) să facă cedări curții de la Petersburg în ceea ce privește Principatele⁵. Prin tratatul de la Adrianopol, Principatelor li se recunoștea un regim special de autonomie, dar, pe de alta parte, ele erau considerate ca făcând corp comun cu Imperiul Otoman, ceea ce le puneă într-o situație duplicitară, fiind protejată, înainte de toate, integritatea Semilunii⁶.

În 1834 ia sfârșit ocupația rusă a Principatelor și se pune începutul domniilor regulamentare, care au deschis „era luptei parlamentare”, iar ecoul acesteia pătrunde dincolo de Carpați, în Transilvania, și în presa europeană. Se readeșteaptă „sentimentul național” românesc, se face auzită dorința de scuturare a suzeranității turce, ca și a protectoratului rusesc. Dar, în circumstanțele conflictelor din Europa sau în legătură cu crizele Egiptului, poziția celor două Puteri, Anglia și Franța, față de Principate rămâne ambiguă⁷.

La înscrierea problemei române în conștiința europeană și-au adus contribuția tinerii din Principate, care au plecat la studii peste hotare, la Paris, Berlin, Viena sau Geneva, și care, alături de confrății lor din Transilvania și Bucovina, și-au asumat rolul de „promotori ai ideii dacice, de realizare a colaborării politice între cele trei țări românești”⁸.

La sfârșitul anului 1847, la o întrunire a „Societății studenților români” de la Paris, N. Bălcescu fixa astfel scopul mișcării naționale: „*Ținta noastră, spunea el, nu poate fi alta decât Unitatea Națională a Românilor*”, iar M. Kogălniceanu declara, cu prilejul deschiderii cursului de istorie națională la Academia Mihăileană din Iași, că **patria românilor** este

³ Gheorghe Platon, *România în veacul construcției naționale. Națiune, frământări, mișcări sociale și politice, program național*, București, Editura Enciclopedică, 2005, p. 180,

⁴ Gheorghe Cliveti, op. cit., p. 284.

⁵ Gheorghe Platon, p. 181-182.

⁶ Ibidem, p. 271.

⁷ Ibidem, p. 197.

⁸ Ibidem, p. 198.

„toată acea întindere de loc în care se vorbește românește”, iar **istoria națională** este „cea a Moldovei, înainte sfârșirea ei, a Valahiei și a fraților din Transilvania”⁹.

Grație efortului cultural și propagandistic al intelectualilor români, Europa a recunoscut „tacit” existența chestiunii românești, în componentele sale de bază, „identitatea, unitatea și independența”, însă până la o recunoaștere „formală”, după cum s-a menționat în istoriografia română, era „o cale lungă; ordinea europeană existentă n-o îngăduia încă”¹⁰.

O SITUAȚIE nouă s-a creat în 1848, când Europa, cu excepția Imperiului Rus și a Porții Otomane, a țărilor din peninsulele Iberică și Scandinavă, a fost atrasă în vârtejul revoluției, iar românii s-au inclus și ei în iureșul evenimentelor înnoitoare. Militanții români știau prea bine că Moldova și Țara Românească erau privite ca provincii otomane, iar protectoratul Rusiei asupra Principatelor fusese recunoscut tacit de Marile Puteri pentru a păstra statu-quo-ul Imperiului turc. Zdruncinarea stării de fapt a „pacientului bolnav al Europei” risca să declanșeze o nouă criză orientală, putând să ducă la căderea Imperiului turc, de care putea profita curtea imperială rusă. Ținând cont de „logica poziției strategice a teritoriului celor două Principate”, românii au fost sfătuiți, de reprezentanții diplomați englezi, în special, să nu complice relațiile cu Poarta¹¹.

Prin urmare, în aceste condiții, „revoluțiile din provinciile românești” trebuie examinate „în ipostaza lor de acțiuni politice curajoase”, raționale și bine calculate politic, care s-au desfășurat într-un cadru istoric complicat, „sub amenințarea permanentă a unei intervenții țariste”¹². La 1848, *unitatea în cuget și-n simțiri* a românilor din Principate, din Transilvania, Banat și Bucovina, Basarabia fiind izolată forțat de la acest proces, a precedat unitatea politică. Problema unirii Principatelor a devenit o prioritate, care s-a discutat cu reprezentanții Porții Otomane și care, chiar dacă nu s-a regăsit din motive de tactică în actele oficiale ale revoluției (muntene), va fi inclusă de M. Kogălniceanu printre „Dorințele Partidei naționale în Moldova”, reprezentând „cheia bolții fără de care întreg edificiul național s-ar prăbuși”¹³.

„Revoluțiile românești” din acel an istoric, așa cum constata J. Michelet, i-au înscris pe români „în calendarul lumii”, întărindu-le conștiința de sine și încrederea în marele proiect al unității naționale¹⁴.

SOLUȚIA se va desprinde din mersul evenimentelor ulterioare. Izbucnirea unei noi crize orientale în legătură cu războiul Crimeii din 1854-1856 „a pus într-o ecuație nouă relațiile dintre puterile europene”, ducând la „așezarea echilibrului european pe o altă baza”¹⁵.

Înfrântă în război, Rusia a devenit, paradoxal, „partenerul politic al Franței”, iar Franța lui Napoleon al III-lea și-a asumat rolul de „arbitru al Europei”. La negocierea păcii se va pune problema Principatelor, contând atât statutul lor juridic internațional, cât și poziția lor de „teritoriu tampon” între Rusia și Poarta Otomană. Interesul strategic al Marilor Puteri învingătoare în război necesita identificarea unei soluții politice „imEDIATE” pentru cele două Principate Române, asigurarea securității strâmtorilor Bosfor și Dardanele și integrității

⁹ Ibidem, p. 213.

¹⁰ Ibidem, p. 255.

¹¹ Ibidem, p. 257.

¹² Ibidem, p. 258.

¹³ Ibidem, p. 265.

¹⁴ Ibidem, p. 258.

¹⁵ Ibidem, p. 326.

Imperiului Otoman. Prusia și Sardinia au urmat politica Franței, mai mult pentru a obține suportul Imperiului Turc. La care, este cazul să subliniem, s-a adăugat „și interesul, și sprijinul” francez în vederea soluționării în sens național a chestiunii Principatelor, ceea ce pentru Franța lui Napoleon al III-lea reprezenta „o chestiune de prestigiu”¹⁶.

ÎN CONTEXTUL jocului de interese și rivalității dintre Puteri, mișcarea națională din Principate a urmărit să nu piardă șansa istorică de a realiza unitatea politică. Cu atât mai complicat, cu cât s-au avansat tot felul de combinații în care Țările Române apăreau ca un obiect de compensații (pentru Austria, de exemplu, în schimbul cedării posesiunilor sale italiene, precum Lombardia, către Sardinia; independența Principatelor sub protecția rusă etc.), sfidând interesele fundamentale ale națiunii române.

Pentru prima dată problema Principatelor a fost luată în dezbatere încă până la încheierea războiului, la Conferința de la Viena, din martie 1855, când baronul Bourqueney, ambasadorul Franței în Austria, a propus unirea Principatelor sub un principe ereditar sau străin. Deși n-a întrunit susținerea țărilor participante la conferință, deoarece unirea Principatelor era văzută „mai mult drept *cauză* pentru noi complicații în crizele politice din Imperiul Otoman, decât ca *soluție* pentru rezolvarea acestora”¹⁷, prin declarația reprezentantului diplomatic al Franței problema unirii Principatelor a pătruns „în dezbaterile diplomației europene”¹⁸.

Deja după încheierea ostilităților, la Congresul de pace de la Paris (din februarie-martie 1856), ministrul francez de externe, Walewski, a propus unirea Principatelor. Propunerea sa a fost susținută de ministrul de externe britanic, Cowley, de reprezentantul Sardiniei, Cavour, și de cel al Rusiei, Orlov. Împotriva s-au pronunțat reprezentanții Turciei și Austriei, care au pretins că cele două provincii românești n-ar fi dorit unirea. Drept urmare, s-a decis consultarea poporului român prin convocarea unor adunări ad-hoc consultative în cele două Principate. În scop de informare de la fața locului, o Comisie europeană, incluzând reprezentanții Puterilor, urma să se stabilească cu sediul la București.

Totodată, Austria a reușit să impună la Congresul de la Paris îndepărtarea Rusiei de la gurile Dunării prin retrocedarea Basarabiei meridionale Principatului Moldovei, iar linia de delimitare a frontierei, propusă de împăratul Franz Iosif și acceptată de Napoleon al III-lea, a fost inclusă în art. XX al Tratatului de pace, încheiat la 30 martie 1856¹⁹. Prin blocarea accesului Rusiei la Dunăre, curtea de la Viena urmărea să mențină controlul militar asupra Principatelor, „în perspectiva dorită a includerii acestora în sistemul defensiv austriac”²⁰.

Prin articolele XXII-XXVI ale Tratatului, Puterile contractante au prevăzut garanția colectivă în locul protectoratului rusesc în Principate, păstrarea suzeranității turce asupra acestora, o

¹⁶ Ibidem, p. 327-328.

¹⁷ Claudiu L. Topor, Acțiuni antiunioniste ale Consulatului austriac la Iași după Congresul de la Paris (1865-1858), în : Congresul de pace de la Paris (1856). Prefaceri europene, implicații românești. Volum editat de Dumitru Ivănescu și Dumitru Vitcu, Junimea, Iași, 2006, p. 51.

¹⁸ Ibidem, p. 330.

¹⁹ Mihai-Ștefan Ceașu, Austria și sud-estul Europei în perioada războiului Crimeii, în: Congresul de pace de la Paris (1856). Prefaceri europene, implicații românești. Volum editat de Dumitru Ivănescu și Dumitru Vitcu, Junimea, Iași, 2006, p. 46.

²⁰ Dumitru Vitcu, Tratatul de la Paris (1856) și avatarurile delimitării hotarului european între Rusia și Turcia, în : Congresul de pace de la Paris (1856). Prefaceri europene, implicații românești. Volum editat de Dumitru Ivănescu și Dumitru Vitcu, Junimea, Iași, 2006, p. 116.

administrație națională, libertatea legislației, cultului, comerțului, navigației pe Dunăre, constituirea unor trupe naționale de apărare. Prin același tratat, Marea Neagră era declarată mare neutră.

După ce va constata că Rusia secondă politica Franței, urmărind niște scopuri ascunse, Marea Britanie își va schimba politica în chestiunea Principatelor, dând prioritate menținerii integrității Parisului la realizarea propriilor lor entități naționale²¹.

În timp ce problema unirii Principatelor continua să rămână „*un măr al discordiei*” pentru politica Europei, în Moldova și Țara Românească, grație acțiunilor viguroase ale Partidei Naționale, Adunările ad-hoc de la Iași și București au cerut, în octombrie 1857, „*Unirea Principatelor într-un singur stat sub numele de România*” și „*prinț străin*”. Printre cei care au votat pentru aceste cerințe în adunarea din capitala Moldovei au fost și **șapte aleși** din partea Basarabiei meridionale.

CONVENȚIA de la Paris, adoptată la conferința ambasadurilor celor șapte țări din august 1858, a dat, în fapt, „*dovada neputinței Marilor Puteri de a ajunge la un acord asupra cerințelor formulate de români*”. Soluția de compromis avansată prevedea alegerea a doi domni în *Principatele unite ale Moldovei și Țării Românești*, a două adunări electivă și a Comisiei centrale de la Focșani, ce trebuia să elaboreze legile trebuincioase ambelor părți. Domnul ales pe viață trebuia să fie investit de Poarta Otomană²². După cum îi spunea unui diplomat englez (Malmesbury) Vasile Alecsandri, prevederile Convenției creau o situație foarte complicată, ca și cum s-ar fi înhămat „*cinci cai la o trăsură, trei dinainte, doi îndărăt, care trăgând trăsura în părți contrare, rup hamurile și sfarmă trăsura*”²³.

Dintre Marile Puteri, Franța, potrivit lui Walewski, vedea în esența Convenției unirea Principatelor. S-au dat asigurări că Franța nu abandonase unirea dorită de români, ci doar o amânase²⁴. Împărțită între concesiile făcute aliaților săi care erau împotriva unirii Principatelor și cauza națională a românilor, prin susținerea ambiguă a unirii, Franța pleda, în fond, propria cauză a Revoluției de la 1848, cea a naționalităților, pe care o promova cu dificultate într-o Europă dominată încă de ordinea stabilită la Congresul de la Viena²⁵.

Speranța în ajutorul tacit al Franței și simpatia largă a opiniei publice internaționale pentru cauza unirii Principatelor, precum și ampla mișcare națională a românilor au încurajat fruntașii Partidei Naționale, determinându-i să adopte tactica politică a *FAPTULUI ÎMPLINIT*.

Dând expresie sentimentului național, Adunarea electivă de la Iași l-a ales la 5 ianuarie 1859 pe Alexandru Ioan Cuza Domn al Moldovei, printre cei 48 de deputați care l-au votat fiind și **trei reprezentanți** ai județelor basarabene, iar la 24 ianuarie același an Adunarea electivă de la București decidea unanim alegerea lui Cuza (cu 64 de voturi) ca Domn al Țării Românești. Unirea Principatelor Române prin dubla alegere a lui Alexandru Ioan Cuza a înscris o pagină de aur în Istoria națională, dar, totodată, și UNA de istorie europeană și universală, cu un impact direct asupra noii orientări în politica naționalităților din Europa. Nașterea României moderne, după cum observa istoricul britanic Hugh Seton Watson „*s-a petrecut fără ca*

²¹ Gheorghe Platon, op. cit., p. 334.

²² Ibidem, p. 363.

²³ Gheorghe Cliveti, op. cit., p. 307.

²⁴ Gheorghe Platon, op. cit., p. 364.

²⁵ Ibidem, p. 366-368.

Marile Puteri să poată exercita funcția de moașe”, dar, după cum nota istoricul Leonid Boicu, cu origini basarabene, fără ca acestea „să renunțe la cea de guvernante orgolioase și abuzive, întru odihna Europei”²⁶.

ÎN FINE, navigând abil prin jocul de interese al Marilor Puteri, românii au valorificat șansa istorică ce s-a ivit în acel context internațional de după războiul Crimeii, realizând Mica Unire și contribuind printre primii la promovarea unor noi principii pe care avea să se reșeze Europa în acel secol al naționalităților. Au reuși, totodată, să evite tulburarea dramatică a vechiului echilibru de puteri al ordinii de la Viena, înscriind națiunea română pe coordonatele emancipării naționale a popoarelor și făurindu-și de acum înainte propriul destin în sânul civilizației europene.

²⁶ Ibidem, p. 392.